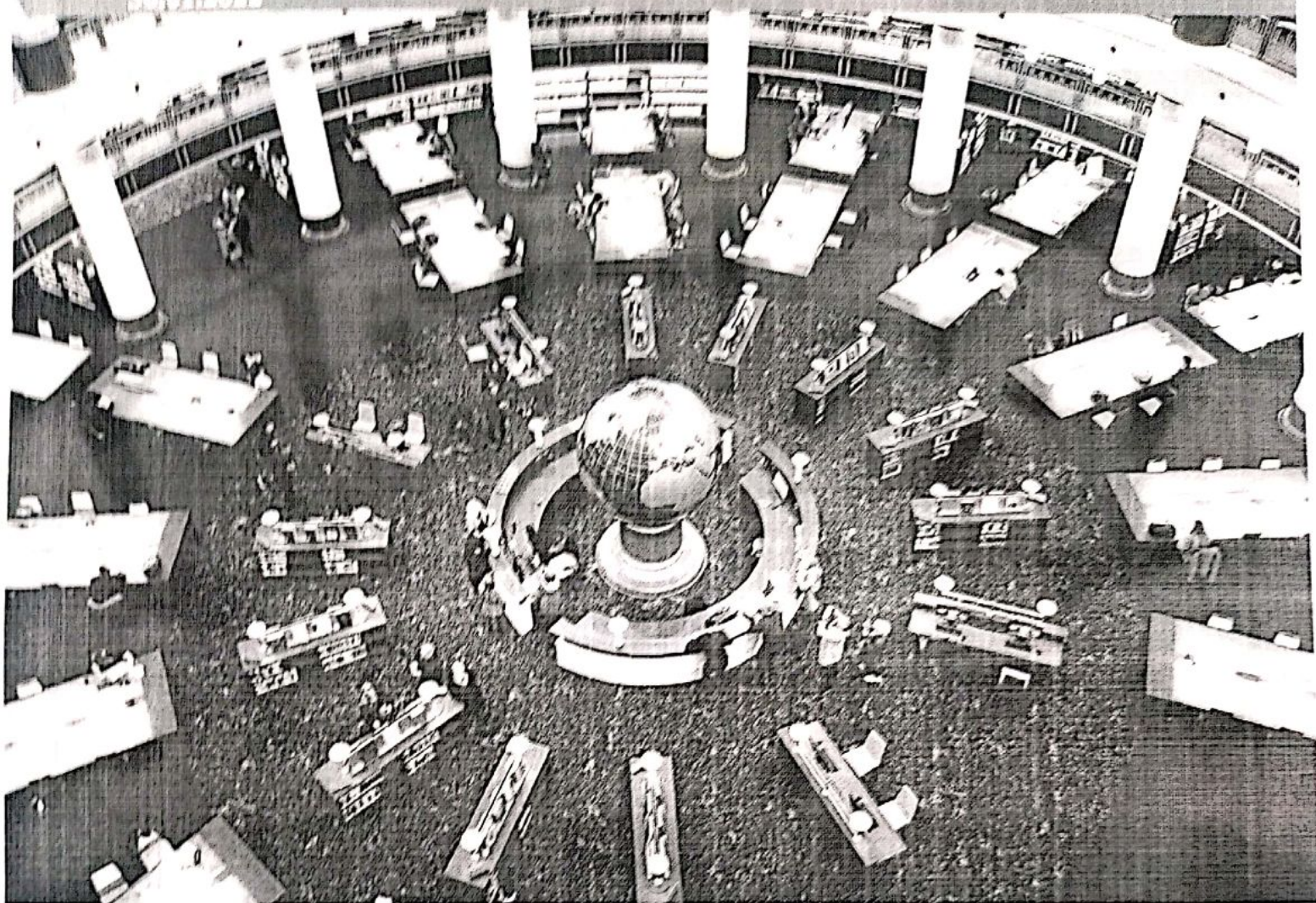

ISBN (G) - 2104-1334
30.01.2022

**“ILM-FAN VA TA'LIMDA
INNOVATSION YONDASHUVLAR,
MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR”**

**KO'P TARMOQLI 20-SONLI RESPUBLIKA
ILMIY-ONLAYN**

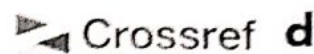
KONFERENSIYASI

ANIQ VA TABIIY FANLAR

PEDAGOGIKA FANLARI

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

FILOLOGIYA FANLARI

FARG'ONA VILOYATI, FARG'ONA SHAHRI
ISTE'DOD KO'CHASI 1 UY, 1 XORAZM

+99891-152-93-14

WWW.ACADEMIASCIENCE.ORG

"ILM-FAN VA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR"
MAVZUSIDAGI 20-SONLI RESPUBLIKA ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYASI

47.	АЖДОҲЛАР МЕРОСИ - ИНСОНИЯТ БОЙЛИГИ ЗАВЕЩАНИЕ ПРЕДКОВ – БОГАТСТВО ЧЕЛОВЕКА Бадриддинова Умида Яхёевна	179
48.	АЙРИС МЁРДОКНИНГ "ТУЗОҚДА" РОМАНИДА РОВИЙ НУТҚИ Гулбаҳор Расулова Керимбаевна	183
49.	O'QUV-DIDAKTIK MATERIAL HAMDA VOSITALARNI TAYYORLASH VA ULARDAN FOYDALANISH Parmanova Madina Parxod qizi, Quvondiqova Muattar Namoz qizi	188
50.	TARBIYA METODLARINING MAQSADI VA MAZMUNI To'raqulova Umida Zayniddinovna, Qurbonova Yulduz Hamro qizi	191
51.	ЭЛЕКТР УСКУНАЛАР МОНТАЖИ ФАНИДАН ЛАБОРАТОРИЯ МАШГУЛОТЛАРИНИ ЎТКАЗИШДА ҚЎЛДА ЯСАЛГАН АСБОБЛАРДАН Фойдаланиш Мирзоев Дилшод Пўлотович	194
52.	HOZIRGI DAVRDA O'QITUVCHILAMING KASBIY MAHORATINI TAKOMILLASHTIRISH Qurbonov Umurzoq Shoyimovich, Sayidov Bunyod Botirovich	198
53.	TYPES AND PECULIARITIES OF REPETITION IN STYLISTICS Yoldosheva Gulchehra	201
54.	УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ЁШЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШДА АЛЛОМАЛАР МЕРОСИНИНГ ЎРНИ Маширипова Фатима Камиловна	206
55.	KOINOT MODELLARI KOSMOGONIYA VA KOSMOLOGIYA MASALALARI Azamatova Gulmira Nizom qizi, Qahhorov Umidjon Fozilovich	211
56.	HUQUQIY MUNOSABATLAR VA ULARNING TUZILISHI Qalandarov Orif Qahramonovich	214
57.	TA'LIMNI OPTIMALLASHTIRISH TUSHUNCHASI Aliqulova Dillfuza Esanovna, Rajabova Ozoda Rasulovna	217
58.	СИНХРОН ТАРЖИМА - ТАРЖИМА ТУРИ СИФАТИДА Маматова Гулноза Абдирозик кизи	220
59.	AXBOROT TEXNOLOGIYASI (IT SOHASI) YO'NALISHLARI Xudayberganova Latofat Otajonovna, Xudayberganov Nodirbek Otajonovich	223
60.	BOSH OG'RIG'IGA OID TARIXIY MA'LUMOTLAR VA UNING XUSUSIYATLARI Shermatova Nilufar	228
61.	TON FONETIK VOSITASINING XITOY TILIDAGI O'RNI Abdullayeva N.B	235
62.	XITOY TILI FONETIKASIDA TONLAR MOSLASHUVI Abdullayeva N.B	240
63.	INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA PEDAGOGIKA SOHASIGA OID TERMINLARNING INTEGRALLASHUV JARAYONI Nizomova Mohinur Baratboyevna	244
64.	TURISTIK XIZMATLAR TARKIBI VA SIRDARO TURIZMI HAQIDA Qilichev Zoyir Tohir o'g'li	248
65.	FORMATION OF DISCOURSE COMPETENCE AND ITS ROLE IN TEACHING ORAL SPEECH Omila Odilovna Yuldasheva, Nasirova Umida Kamolovna	252
66.	ФУҚАРОЛИК ХУЖЖАТЛАРИНИНГ ХУҚУҚИЙ ТАБИАТИ Зилола Нурова	256
67.	TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNING XUSUSIYATLARI Safarov Bekzod Ulug'bekovich	262
68.	XALQARO IQTISODIY MUNOSABATLARDA INTEGRATSIYA JARAYONLARI Safarov Bekzod Ulug'bekovich	265

Abdullayeva N.B

O'ZDJTU, Sharq filologiyasi fakulteti,

Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası, xitoy tili o'qituvchisi

Xitoy tilida tonlar moslashuvi hodisasi ro'y berishiga sabab, ba'zida biron so'z boshqa qo'shimchalar qo'shilishi yoki boshqa so'zlar bilan so'z birikmasi bo'lib kelayotganda mazkur so'zning toni talaffuzda noqulaylik tug'dirishi mumkin. Shunday holatlarda tonlar talaffuzga qulay bo'lishi uchun moslashtiriladi. Bu holat xitoy tilida – tonlar sandxisi, ya'ni tonlar moslashuvi deb ataladi

Tonlar moslashuvi o'z o'rnida ikkiga bo'linadi:

Qisman moslashuv;

Butunlay moslashuv.

Tonlarda qisman moslashuv o'z o'rnida 4 ga bo'linadi:

1) Birinchi tonli birinchi bo'g'in birinchi tonli ikkinchi bo'g'indan oldin talaffuz qilinganda , birinchi bo'g'indagi ton nisbatan qisqaroq va pastroq talaffuz qilinadi. Birinchi bo'g'in talaffuzi 4-shkalada boshlanib 4-shkalada tugasa, keyingi bo'g'in talaffuzi 5-shkalada boshlanib 5-shkalada tugaydi. Masalan: 分工, 工资。

2) Birinchi bo'g'indagi ikkinchi ton, ikkinchi bo'g'indagi ikkinchi tondan oldin kelganda biroz qisqaroq talaffuz qilinadi. Birinchi bo'g'in talaffuzi 3-shkaladan boshlanib 4-shkalagacha talaffuz qilinadi, ikkinchi ton esa 3-shkaladan boshlab 5-maksimal shkalagacha talaffuz qilinadi. Masalan: 和平, 长年。

3) Uchinchi ton o'zidan keyin keluvchi barcha tonlar (uchinchi tondan tashqari) bilan o'zining kuchli tushib-chiqish holatini yo'qotadi va biroz pastroq va bir xilroq qilib talaffuz qilinadi. Masalan: 老师, 打球。

4) Birinchi bo'g'indagi to'rtinchi ton, ikkinchi bo'g'indagi to'rtinchi tondan oldin kelganda o'zining eng pastki shkalagacha bo'lgan talaffuzini yo'qotadi.

Birinchii bo'g'in 5-shkalada talaffuz boshlanib 3-shkalada tugaydi, ikkinchii bo'g'in esa 5-shkalada talaffuz boshlanib 1-shkalada tugaydi. Masalan: 宿舍, 热爱。

Tonlarda butunlay moslashuv quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Uchinchi ton boshqa uchinchii tonli bo'g'in bilan birga kelsa, birinchii kelayotgan uchinchii tonli bo'g'in qisman ikkinchii ton kabi talaffuz qilinadi. Qisman deyilishiga sabab, olimlar bunday o'zgarish natijasida uchinchii ton butunlay 3-shkaladan 5-shkalagacha emas, balki 2-shkaladan 4-shkalagacha ko'rinishda talaffuz qilinadi. Masalan: 整改, 改选。²⁴

2. Yuqorida uchinchii tonli ikkita bo'g'inning kelishini ko'rib chiqqan bo'lsak, endi ketma-ket keluvchi bir nechta uchinchii tonli so'zlar talaffuziga to'xtalamiz. Bunday holatlarda ham tonlarda o'zgarish (tonlarda sandxi) ro'y beradi va u ko'p hollarda so'zlashuv tezligi va ritmiga, bundan tashqari yana so'zlanayotgan so'zning ma'nosiga ham bog'liq bo'ladi. Bunday o'zgarishning ham 3 xil ko'rinishi mavjud:

- Oxirgi uchinchii tonli bo'g'indan tashqari, oldindagi bo'g'inlarning hammasi ikkinchii tonda talaffuz qilinadi, masalan: 我³有³表³ → 我²有²表³;

- Uchinchi tonli ketma-ket kelayotgan bo'g'inlar navbatma-navbat, shaxmatga o'xshab o'zgarib boradi, masalan: 我³有³手³表³ → 我²有³手²表³;

- Tonlarda o'zgarish so'z birikmasining leksik-grammatik tuzilishiga ko'ra va so'zning ritm va ma'nosiga qarab o'zgaradi, masalan: 我³想³买³几³种³礼³品³ → 我²想²买³几²种³礼²品³.

1) Xitoy tili og'zaki so'zlashuv jarayonida, ikki kuchli tonli so'zlar orasida joylashgan kuchsiz ton (sandxi) o'zgarishga uchraydi. Bunday holat ko'proq ikkinchii tonda uchraydi va u o'zgarish natijasida o'zining yuqoriga ko'tarilib talaffuz qilish xususiyatini yo'qotib, birinchii ton ko'rinishida talaffuz qilinadi, masalan: 三¹年²级² → 三¹年¹级²

2) Nolinchii tonning qanday talaffuz qilinishi undan oldingi kelayotgan bo'g'indagi tonga bog'liqdir. Agar nolinchii ton so'z o'rtasida kelib, undan keyin

²⁴黄伯荣、廖序东,《现代汉语》,上海教育出版社,1997年版,123页。

"ILM-FAN VA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR"
MAVZUSIDAGI 20-SONLI RESPUBLIKA ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYASI
boshqa bo'g'inlar kelsa, u holatda vaziyat birmuncha o'zgaradi. Bunday holatdagi o'zgarishlar quyidagilar:

1. Odatda nolunchi tondan keyin keluvchi bo'g'in tonga ega bo'ladi va natijada nolunchi tonli bo'g'in ikkita tonli so'zlar orasida bo'lib qoladi:

a) Agar nolunchi ton birinchi yoki ikkinchi va to'rtinchi tonlar orasiga tushib qolsa, u 5-shkalada talaffuz qilinadi. Masalan: 学²不⁰会⁴.

b) Agar nolunchi ton uchinchi yoki birinchi va ikkinchi tonlar orasida bo'lsa, bu holatda u 1-shkalada talaffuz qilinadi. Masalan: 两³个⁰人².

2. Birinchi nolunchi tondan so'ng ikkinchi nolunchi tonning kelishi. Bunday holatda nolunchi tonning talaffuzi undan oldin keluvchi nolunchi tonning talaffuziga bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari yana u o'zidan avval keluvchi boshqa tonlarda talaffuz qilinuvchi bo'g'inlarga ham bog'liq bo'ladi. Masalan: 走³进⁰去⁰.

3. Xitoy tilida yana shunday bir nechta so'zlar borki, ular boshqa so'zlar bilan birga kelganda o'zining doimiy tonini o'zgartiradi. Masalan:

"一" "yi - bir" ; "七" "qi - yetti"; "八" "ba - sakkiz" va inkor so'z "不" "bu - yo'q".

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, xitoy tili fonetikasida so'zlarni tonlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Chunki xitoy tilida bir xil iyeroglifga ega bo'lgan, yana bir xil talaffuz qilinadigan ikkita, uchta ba'zan esa to'rtta bir xil iyerogliflarni uchratish mumkin. Shu sababli xitoyliklar so'zlar talaffuzi jarayoniga tonlarni kiritishgan. Tonlar yordamida xitoyliklar bir xil yoziluvchi, bir xil pin inga ega bo'lgan so'zlarni tonlar yordamida bir-biridan ajratishga muvaffaq bo'lishadi.

Le'kin ba'zi bir iyerogliflar, ayniqsa ikki, uch va to'rt bo'g'inli iyerogliflarni talaffuzi jarayonida tonlar talaffuzida qiyinchiliklarga duch kelish mumkin. Shunday holatlarda xitoyliklar talaffuzni osonlashtirish uchun tonlarni talaffuzda o'zaro bir-biriga moslashuvini joriy qilishgan. Bunda so'zlarni tonlari yozilganda asl holicha qolib, faqatgina talaffuzda o'zgarishga uchraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 黄伯荣,廖序东.《现代汉语》,上海教育出版社, 1997 年版。
2. Китайско-русский словарь./Под ред. Ся Чжунъи.-Москва, 2003.
3. Спешнев.Фонетика китайского языка.Ленинград-1980.
4. Задосенко Т. П. Основы китайского языка. Вводный курс / Т. П. Задосенко, Шуин Хуан. –М.: Наука, 1993.